

ГОЛЯМАТА ДЕПРЕСИЯ В САЩ

- **Голямата депресия** е тежка световна икономическа депресия през 30-те години на XX век. Нейният времеви обхват е различен в отделните страни, но в повечето от тях тя започва през 1929 година и продължава до края на 30-те години. Тя е най-продължителната, тежка и широкообхватна депресия през XX век и е сочена в съвременната литература като мярка за най-тежък срив на световната икономика. От 1929 до 1932 година световният брутен вътрешен продукт намалява с 15% – за сравнение спадът му по време на рецесията през 2008 – 2009 година е по-малко от 1%.
- Голямата депресия започва в Съединените щати със започналия на 4 септември 1929 година спад в цените на акциите се превръща в световна новина с Краха на Уолстрийт на 29 октомври, станал известен като „Черният вторник“.
- Голямата депресия има тежки последствия както в богатите, така и в бедните страни. Личните доходи, данъчните приходи, печалбите и цените спадат, а международната търговия намалява с повече от 50%. Безработицата достига 25% в Съединените щати, а в някои страни дори 33%. Последствията от кризата са най-тежки в силно индустриализираните градски центрове, в много страни строителството напълно замира, а селата страдат от срива на цените на земеделските продукти с близо 60%.

НАЧАЛО НА ИКОНОМИЧЕСКАТА КРИЗА

- Началото ѝ варира според различните страни, като е прието, че в повечето от тях започва през 1929 година и продължава до края на 30^{те} – началото на 40^{те} години на XX век. Това е най-дългата, най-широко разпространен се и най-дълбока икономическа депресия на XX век в световен мащаб. Кризата започва в САЩ с крах на пазара на фондовите борси на 29 октомври 1929 г., наречен „Черният вторник”.
- Голямата депресия води до разрушителни последствия в почти всяка страна, независимо бедна или богата. Личните доходи, доходите от данъци и такси и печалби спадат значително, а в някои страни като Америка безработицата достига 25%. По света също се чувства удара от икономическата криза, довела до масова безработица в градовете, разчитащи предимно на тежката промишленост. В много страни строителството е временно преустановено. Провинциалните райони, които разчитат предимно на земеделието, също са застигнат от кризата, като изкупните цени на селскостопанската продукция спадат средно със 60%.

- Веднага след краха на Уолстрийт от 1929 г. обществото все още е оптимистично настроено. В средата на 1930 година лихвените проценти спадат значително, но очакванията за дефлация и нежеланието на хората да увеличават задълженията си чрез вземане на заеми водят до спад на инвестициите. През май същата година продажбите на автомобили спадат до нивата от 1928 г. Особено тежко е положението във въгледобивните и селски райони, където безработицата излиза извън контрол. Крахът на американската икономика води и други страни до икономическа криза, макар и някои да са по-слабо засегнати.

ПОДХОДИ ЗА ОБЯСНЕНИЕ НА КРИЗАТА

- Съществуват няколко обяснения за първия спад на икономиката, датиращ от 1929 година.
- Според монетаристите, в основата на депресията стои погрешната монетарна политика на властите. От тази гледна точка, Федералният резерв допуска чрез бездействието си финансовите провизии да се свият с $1/3$ само за четири години. Поради намаляването на потока от парични средства бизнесът не можел да получи кредитиране, което довело до масово спиране на инвестициите. Заеми се отпусkali с частично златно обезпечение от Федералния резерв, което принудило президента Рузвелт да подпише заповед 6102, с която притежанието на златни монети и златни кюлчета от частни лица било обявено за незаконно. С това натискът върху Федералния резерв бил намален.
- Според британския икономист Кейнс, основният ангажимент на държавата в стремежа към обществено благо е да упражнява балансираща намеса в икономическия живот чрез фискални и монетарни мерки. Според кейнсианците, ключово задължение на държавата по време на икономическа криза е намаляването на данъците и увеличаването на правителствените разходи с цел подпомагане на икономиката.

- Пълномащабната рецесия в САЩ започва през август 1929 г., два месеца преди краха на Уолстрийт (строителната продукция започва да намалява още през 1926 г.). През февруари 1930 г., Федералния резерв реагира на началото на кризата, като намалява референтния лихвен процент от 6 на 4% и започва изкупуване на държавни облигации в подкрепа на ликвидността. През следващите две години обаче Федералният резерв не прави нищо. Министърът на финансите Андрю Мелън счита, че трябва да се позволи на пазара самостоятелно да се балансира.
- През юни 1930 г. САЩ приема т.н. Закон Смуут-Хоули, който облага с мита от 60% повече от 3200 продукта, внасяни в САЩ. Както може да се предположи, други държави отвърщат на това четворно увеличение на вносните мита с увеличение на своите. Редица страни например значително вдигат митата за внос на американски автомобили. През следващите три години (1930 – 1933 г.) американският износ се срива с 64%, включително износът на селскостопанска продукция – с 60%. Тази мярка се оказва един от основните канали за предаването на кризата в Европа, тъй като реализацията на продукцията на европейските производители в САЩ е силно затруднена. През тези години общата световна търговия се свива с 61%.

- В края на 1930 г., инвеститорите започват масово изтегляне на банковите си депозити, което довежда до вълна от банкови фалити. В резултат на това започва абсолютен срив на паричната маса. Втората банкова паника настъпва през пролетта на 1931 г. През тези месеци властите не реагират на ускоряването на икономическата депресия. През 1930 и 1931 г. БВП спада съответно с 9.4% и 8.5%, а безработицата се повишава от 3,2% в началото на 1930 г. до 15,9% до края на 1931 г.
- През 1932 г. БВП се понижава с 13,4%, а общият му спад от 1929 г. е 31%. Равнището на безработица през 1932 г. нараства до 23,6%. За малко повече от три години от началото на кризата над 13 милиона американци губят работата си. Промислените запаси губят до 80% от стойността си през 1930 г., а цените на селскостопанските стоки спадат с 53% от 1929 г. През тези три години фалират две от всеки пет банки, а вложителите им губят 2 милиарда долара в депозити. Паричната маса през 1929 г. спада по номинал с 31%.

- На фона на слабото разширяване на паричната база (от 6,05 млрд. долара през 1929 г. до 7,02 млрд. през 1933 г.), паричната маса спада рязко – от 26,6 млрд. до 19,9 млрд. долара. Вълната от банкови фалити подкопава доверието на хората във финансовите институции, те трескаво теглят спестяванията си и ги обръщат в брой. Оцелелите банки от своя страна, за да избегнат даването на нови заеми, предпочитат да съхраняват парите в максимално ликвидна форма. По такъв начин, паричният мултипликатор спада рязко и кредитирането е фактически парализирано. Желанието и на банките, и на населението да държат парите си в брой, несъмнено рязко засилва рецесията.
- Естественият прираст на населението на САЩ в периода на Голямата депресия рязко спада. На 7 март 1932 г. в Детройт полицията и частната охранителна служба на Хенри Форд стреля по гладувачи работници, които провеждат шествие. Убити са пет души, десетки са ранени.

АНТИКРИЗИСНИ МЕРКИ

- През януари 1932 г. Конгресът на САЩ създава Финансова корпорация за възстановяване (RFC). Организацията трябва да оказва финансова помощ на железопътни компании, финансови институти и бизнес-корпорации. През юли ролята ѝ е разширена за оказване на помощ и на селското стопанство и финансиране на държавни и местни обществени мероприятия.
- Приет е закон за Федерална жилищна банка, която е длъжна да предоставя кредити на организации, занимаващи се с ипотечно кредитиране (първообраз на бъдещата Fannie Mae). Приет е първият от два закона, носещи името Глас—Стигол, насочени към либерализиране на Федералния резерв и разрешаващи му в частност да кредитира банките-членки. Признато е за необходимо да се активизира преразпределението на доходите от богатите към бедните, за да се стимулира потреблението. Максималният размер на подоходния данък е повишен от 25 на 63%.
- Въпреки това се счита, че мерките, предприети от администрацията на Хърбърт Хувър, са недостатъчни и доста закъснели. Франклин Рузвелт сравнително леко побеждава Хувър на президентските избори през есента на 1932 г., а едновременно с това демократите успяват да завоюват контрол над Конгреса.

- Така през 1933 г. започва изпълнение на т.нар. Нов курс на Рузвелт – различни мерки за регулиране на икономиката. Някои от тях по съвременните представи спомагат за отстраняването на причините за депресията, някои имат социална насоченост и помагат на най-пострадалите, докато трети допълнително усложняват положението.
- Почти веднага след встъпването си в длъжност, през март 1933 г., на Рузвелт се налага да се сблъска с трета вълна на банкова паника, но новият президент реагира със закриване на банките за една седмица и през това време подготвя програма за гарантиране на депозитите.

- В работата по обществените обекти активно се привличат безработни. Най-общо, в периода 1933 – 1939 г. числеността на заетите на обществени обекти (строителство на канали, пътища, мостове, често в необитаеми и блатисти маларийни райони) достига 4 милиона души.
- Конгресът приема също така няколко законопроекта, регулиращи финансовата сфера: Извънредния закон за банките, Законът Глас – Стигол от 1933 г. за разграничаването на инвестиционни и търговски банки, закон за кредитиране на селското стопанство, закон за създаване на комисия за ценните книжа.
- В сферата на селското стопанство, приетият на 12 май 1933 г. закон за регулирането, който реструктурира 12-милиардния фермерски дълг, съкращава процентите по ипотечната задлъжнялост и увеличава сроковете за погасяване на всички дългове. Правителството получава възможност да отпуска заеми на фермерите и в течение на следващите четири години аграрните банки раздават на половин милион земевладелци заеми на обща сума 2,2 млрд. долара при доста леки условия. За увеличаване на цените на селскостопанската продукция, според закона от 12 май, на фермерите се препоръчва да намалят производството и посевните площи, и да намалят стадата, като за компенсация за убитите животни е създаден специален фонд.

ЦЕНИТЕ НА ФАРМАЦЕФТИЧНАТА ПРОДУКЦИЯ В САЩ 1928-1935Г.

- В днешно време повечето икономисти-неокласици смятат, че кризата в САЩ е усложнена от неправилните действия на властта. Класиците на монетаризма Милтън Фридман и Ана Шварц считат, че Федералният резерв е виновен за създаването на „криза на доверието“, тъй като не оказва навременна помощ на банките и започва вълна от банкови фалити. Според тях, мерките по разширяването на кредитирането от страна на банките, аналогични на тези, които са предприети през 1932 г., са могли да бъдат приети и по-рано – през 1930 или 1931 г. През 2002 г. членът на борда на директорите на ФЕД Бен Бернанке, изнасяйки слово за 90-та годишнина на Милтън Фридман, казва: „Позволете ми малко да злоупотребя с моя статут на официален представител на ФЕД. Бих искал да кажа на Милтън и Анна [Шварц]: що се отнася до Голямата депресия – вие сте прави, това го сторихме ние. И ние сме силно огорчени. Но благодарение на вас, ние няма да направим това отново.“
- По статистики на икономистите-изследователи на депресията Коул и Охейниън, без мерките на администрацията на Рузвелт по задържане на конкуренцията, нивото на възстановяване от 1939 г. е могло да бъде достигнато пет години по-рано.
- Интересно е, че по време на световната финансова криза, започнала през 2008 г., САЩ използват доста подобни методи за борба с хода и последствията на рецесията.